

УДК 343.13

Р.П. ЧИЧА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ОБСТАВИНИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО, ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ

Ключові слова: процесуальне рішення, обвинувачений, класифікація процесуальних рішень, обставини, що характеризують особу обвинуваченого

Підвищена увага до забезпечення прав і свобод особи під час здійснення кримінального судочинства вимагає чіткого дотримання встановленого законом порядку діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури й суду, шляхом регламентації кожної дії та рішення вповноважених посадових осіб.

Однією з центральних процесуальних фігур кримінального судочинства є слідчий, від діяльності якого значною мірою залежить як початок, так і закінчення кримінального провадження. Усі його дії фіксуються в межах передбаченої законом процесуальної форми, яка є письмовим закріпленням його волевиявлення, що зумовлює кримінально-процесуальний характер вчинюваних ним дій і прийнятих рішень. Враховуючи те, що процесуальне рішення є основною формою волевиявлення слідчого в кримінальному судочинстві, особливого значення набуває класифікація процесуальних рішень.

Згідно українського тлумачного словника, «класифікація» – це віднесення до певної групи, певного розряду, класу тощо [1, с.532].

Класифікація процесуальних рішень слідчого має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Вона дозволяє визначити, виділити те загальне і одночасно особливе (значення, роль у кримінальному процесі, підстави й умови прийняття чи винесення рішення, правові і можливі процесуальні наслід-

ки їх реалізації й т.п.), що характеризує певний клас (вид) рішень у діяльності слідчого. Класифікація нерозривно пов'язана із завданням оптимізації процесу прийняття рішень слідчим як суб'єктом розслідування. Зокрема, розгляд класифікації дозволяє краще зрозуміти роль фактичних даних про особу обвинуваченого в механізмі прийнятті процесуальних рішень слідчим.

Питаннями класифікації процесуальних рішень у свій час займалися такі вчені-процесуалісти, як П.А. Лупинська, А.Я. Дубинський, Ю.В. Манаєв, Л.Д. Кокорев, В.С. Зеленецький, Н.В. Глинська [2–6]. Але сучасна теорія кримінального процесу України не дає чіткої відповіді на окремі аспекти використання обставин, що характеризують особу обвинуваченого, для класифікації процесуальних рішень. Тому ця стаття має метою визначити особливості застосування таких даних саме як підстави для класифікації процесуальних рішень, з урахуванням їх специфіки, мети та завдань кримінального судочинства в цілому. Її новизна полягає у визначенні ролі та актуальних питань застосування фактичних даних, про особу обвинуваченого, для класифікації процесуальних рішень на різних стадіях кримінального судочинства, а зокрема, досудового розслідування.

Так, П.А. Лупинська зазначає, що «практичне значення полягає у забезпеченні прийняття законних та обґрунтованих рішень, виділяючи ті загальні та особливі ознаки, які повинні бути враховані при винесенні рішень» [4, с.26]. Тобто, класифікація дозволяє поділити рішення, що приймаються слідчим, в залежності від актуальних, з точки зору практики, критеріїв, наприклад, враховуючи використання даних про особу обвинуваченого.

У літературі існує загальна класифікація рішень, прийнятих у стадії досудового розслідування. Так, Р.С. Белкін стосовно процесуальної процедури, кримінально-процесуального закону розрізняє рішення процесуального і непроцесуального характеру. До рішень процесуального характеру автор відносить, зокрема, процесуальні і тактичні рішення слідчо-

го. Рішення непроцесуального характеру, на думку Р.С. Белкіна, діляться на рішення, виконання яких хоча й не становить частину діяльності щодо розслідування, але носить по відношенню до останнього забезпечувальний характер (планування робочого часу й ін.), і рішення, не пов'язані з конкретним актом розслідування (наприклад, рішення, що стосуються профілактичних заходів, підвищення професійного рівня і т.п.) [7, с.160–161].

Процесуальні рішення в літературі традиційно класифікуються за суб'єктами, що їх ухвалюють (рішення слідчого, органа дізнання, прокурора та суду), за колом питань, процесуальним порядком прийняття, за формою викладення [8, с.10]. Так, П.А. Лупинська ділить всі процесуальні рішення за характером розв'язуваних правових питань на основні, що містять підсумкову оцінку обставин справи та дозволяють справу вирішити по суті, і допоміжні, що створюють юридичну, правову базу для винесення основних рішень. Як відзначає автор, основні та допоміжні рішення відрізняються одне від одного також колом фактичних обставин (предметом доказування), які мають бути встановлені для ухвалення рішення, і рівнем їх доказаності [8, с.26–27]. Іншу точку зору на предмет можливості та практичної значимості даної класифікації висловлює А.Я. Дубинський. На його думку, у кримінальному процесі «в силу специфічних умов розслідування і судового розгляду справ, зв'язаних, зокрема, із численністю учасників і нерідко суперечливими їхніми інтересами, створюються непередбачені ситуації, в яких прийняття малозначного на перший погляд рішення може виявитися вирішальним для результату справи». Тому розподіл (навіть умовний) правозастосовчих актів в області кримінального судочинства на основні і допоміжні «навіть чи може бути визнаний виправданим» [2, с.53]. Здається з даним підходом не можна повністю погодитися. Дійсно, часом складно точно передбачити роль прийнятого процесуального рішення в системі розслідування, те, як відобразяться результати його реалізації на виконанні (досягненні)

основних завдань кримінального процесу в цілому та досудового розслідування зокрема. Із цим фактором, фактором невизначеності, багато в чому пов'язаний ризик при прийнятті процесуальних рішень. Однак такий підхід, по суті, зрівнює аж ніяк не тотожні, не рівні за своїми юридичними наслідками, правовим значенням процесуальні рішення.

Л.Д. Кокорев класифікує процесуальні рішення на рішення із загальних питань (рішення про порушення кримінальної справи, притягнення як обвинуваченого, про закриття справи й ін.) і процесуальні рішення з окремих питань (рішення про проведення окремих слідчих дій, про задоволення або відхилення клопотань, про закінчення розслідування та ін.) [9, с.217].

А.Я. Дубинський ділить процесуальні рішення слідчого на рішення по суті справи, що припускають відповідь на запитання про наявність злочину, про особу, яка вчинила злочин, і про заходи, що підлягають застосуванню до особи, яка вчинила злочин (рішення про порушення або відмову в порушенні кримінальної справи, про притягнення як обвинуваченого та ін.), і процесуальні рішення, що забезпечують прийняття рішень по суті справи (рішення про проведення слідчих дій, застосування запобіжного заходу і т.п.) [2, с.55]. За часом ухвалення рішення в стадії розслідування автор розрізняє початкові рішення, рішення, прийняті в ході розслідування, кінцеві (підсумкові) рішення [2, с.56].

За функціональною ознакою виділяють процесуальні рішення, що визначають появу і спрямованість справи; рішення, що встановлюють процесуальний статус учасників процесу; направлені на збирання доказів; рішення про застосування примусових заходів; рішення, спрямовані на реалізацію гарантій прав осіб, які брали участь у процесі, і рішення щодо усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів; що забезпечують відшкодування збитку, заподіяного злочином, та можливу конфіскацію майна [4, с.28–29; 2, с.56].

П.А. Лупинська також указує на можливість класифікації процесуальних рішень за-

лежно від того, як у законі сформульовані підстави і умови ухвалення рішення, які обставини підлягають встановленню, і який рівень доказаності цих обставин має бути досягнутий на момент прийняття рішення [4, с.39]. Для одних рішень повинні бути встановлені всі обставини, що входять у предмет доказування в справі, для інших – тільки їх частина [4, с.76].

В.С. Зеленецький та Н.В. Глинська, погоджуючись з ґрунтовною класифікацією П.А. Лупинської [3, с.46], пропонують класифікацію за функціональним призначенням процесуальних рішень і за цим критерієм розподіляють всі рішення на: ті, що визначають виникнення та направленість справи, ті, що встановлюють процесуальне положення учасників кримінального процесу, ті, що направлені на збирання доказів, ті, що вирішують питання про застосування, зміну та відміну заходів процесуального примусу, направлені на реалізацію прав осіб, які приймають участь у процесі, та направлені на усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів [3, с.62]. У цілому таку класифікацію необхідно визнати слушною та такою, що охоплює весь спектр процесуальних рішень за вказаною ознакою.

Аналіз норм КПК України дозволяє виділити такі категорії процесуальних рішень залежно від порядку їх прийняття.

1. Рішення, прийняті слідчим самостійно (наприклад, про проведення огляду, допиту).
2. Рішення, що вимагають затвердження прокурором (ексгумація трупа).
3. Процесуальні рішення, прийняті тільки за згодою прокурора і рішенням суду (обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту).
4. Процесуальні рішення, реалізація яких у виняткових випадках допускається без одержання згоди прокурора і суду, але з подальшим їх повідомленням про ухвалене рішення (огляд, обшук у житлі).

Перелік підстав класифікації процесуальних рішень, здається, може бути розширений за рахунок включення в нього такого крите-

рію, як наявність або відсутність законодавчо встановлених обмежень, що визначають характер, межі вибору при ухваленні рішення. Із цих позицій усі процесуальні рішення, що приймаються слідчим, досить чітко поділяються на чотири групи: імперативні або обов'язкові рішення, альтернативні рішення, залежні процесуальні рішення і ініціативні рішення.

Імперативні (обов'язкові) процесуальні рішення ухвалюються слідчим у чинність прямої вказівки закону (правової норми імперативного характеру). Приміром, установлені законом випадки обов'язкового закриття кримінальної справи (ст.6 КПК України), обов'язкового проведення експертиз (ст.75 КПК України), проведення допиту підозрюваного, взятого під варту (ст.107 КПК України), попереднього допиту, при проведенні впізнання (ст.174 КПК України).

Альтернативні процесуальні рішення засновані на виборі між передбаченими кримінально-процесуальним законом альтернативними варіантами поведінки (способами дій). Як приклад, можна привести процесуальне рішення про обрання запобіжного заходу або інших примусових заходів.

У тактичному відношенні важливо те, що деякі процесуальні рішення слідчого безпосередньо обумовлені раніше прийнятими процесуальними рішеннями, тобто, є залежними. Так, у відповідності зі ст.148 КПК України, в окремих випадках запобіжний захід може бути обрано підозрюваному. При цьому обвинувачення має бути пред'явлене (відповідно – прийнято процесуальне рішення) підозрюваному не пізніше десяти діб з моменту застосування запобіжного заходу, а якщо підозрюваний був затриманий, а потім взятий під варту, – у той же строк з моменту затримання. Якщо в цей строк обвинувачення не буде пред'явлено, запобіжний захід негайно скасовується. Згідно ст.143 КПК України, слідчий після пред'явлення обвинувачення зобов'язаний негайно виконати допит обвинуваченого.

У більшості випадків вибір конкретного способу дій закон залишає за слідчим. При

цьому рішення ухвалюється, виходячи із встановлених обставин у межах варіантів, точно позначених у законі або, що впливають із загальних і визначених в законі вказівок [8, с.55–56]. Такі рішення умовно можна визначити як ініціативні.

З огляду на різноплановість діяльності, пов'язаної з прийняттям процесуальних рішень, пропонуємо підставою для їх класифікації вважати *ступінь та обов'язковість використання фактичних даних про особу обвинуваченого*. Оскільки багато рішень слідчого пов'язано саме з визначенням процесуального становища обвинуваченого, його участі в тих чи інших процесуальних діях, зміною процесуального статусу, виконання стосовно нього тих чи інших вимог закону, то застосування такої підстави буде доречним і забезпечить більш повну й логічно структуровану модель класифікації процесуальних рішень. М.Т. Ведерников у свій час зазначав: «При уважному розгляді можна помітити, що вирішення більшості процесуальних питань в період розслідування та розгляду справи обумовлюється тими чи іншими даними, що характеризують особу обвинуваченого. В одних випадках на підставі інформації про особу обвинуваченого приймаються рішення по справі, в інших – вони є одним із моментів, з врахуванням якого проводиться та чи інша процесуальна дія» [10, с.50]. Такий підхід вважається обґрунтованим і тому, що на різних етапах розслідування змінюються і вимоги до обсягу даних які враховуються при прийнятті процесуальних рішень. Так, В.С. Зеленецький та Н.В. Глинська вказують на те, що «...по мірі руху кримінальної справи із однієї стадії до іншої вимоги до відповідних рішень змінюються. Так, для вирішення питання про порушення кримінальної справи достатньо встановлення та обґрунтування лише частини кримінально значимих обставин конкретного злочинного діяння. У той же час для остаточного рішення, що приймається в стадії досудового слідства, – обвинувально-го висновку, необхідно встановлення всіх названих обставин» [3, с.63].

На нашу думку, вказана підстава для класифікації потребує й подальшої розробки та опрацювання у вигляді пропозицій щодо визначення конкретних груп процесуальних рішень за запропонованим критерієм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинский. – Киев : Наук. думка, 1984. – 181с.
3. Зеленецкий В. С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины / В. С. Зеленецкий, Н. В. Глинская. – Харьков : Страйд, 2006. – 336 с. (Серия «Юридичний радник»).
4. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика / П. А. Лупинская. – М. : Юрист, 2006. – 174 с.
5. Манаев Ю. В. Законность и обоснованность процессуальных решений следователя в советском уголовном судопроизводстве / Ю. В. Манаев. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1977. – 136 с.
6. Кокорев Л. Д. Доказательства и доказывание в уголовном процессе / Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов. – Воронеж : ВГУ, 1995. – 328 с.
7. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т.3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин – М. : Юрист, 1997. – 480 с.
8. Лупинская П. А. Законность и обоснованность решений в уголовном судопроизводстве / П. А. Лупинская. – Москва : ВЮЗИ, 1972. – 79 с.
9. Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, П. С. Элькинд. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 1978. – 303 с.
10. Ведерников Н. Т. Личность обвиняемого и подсудимого: понятие, предмет, методи-

ка изучения / Н. Т. Ведерников. – Томск :
Изд-во ТГУ, 1978. – 173 с.

11. Кримінально-процесуальний кодекс
України. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2011. – 232 с.

Чича Р. П. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як підстава для класифікації процесуальних рішень / Р. П. Чича // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 831–835 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11crpkpr.pdf>

Розглянуто використання фактичних даних про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як підставу для класифікації процесуальних рішень в кримінальному судочинстві.

Чича Р.П. Обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, как основание для классификации процессуальных решений

Рассмотрено использование фактических данных об обстоятельствах, характеризующих личность обвиняемого, как основание для классификации процессуальных решений в уголовном судопроизводстве.

Chicha R.P. Circumstances that Characterize the Identity of the Accused, As the Basis for the Classification of Procedural Decisions

Usage of the fact sheet about the condition defining the person charged, as the base for classification of procedural solutions in criminal trial is considered.